

פסקול

אמנות הקולנוע נחשבת האמנות השביעית החובקת את כל האמנויות. הספרות סיפקה את העלילות, פיתוח הדמויות, מקום ההתרחשות, דו שיח וקשר בין זמן ומקום. התיאטרון סיפק לקולנוע את התפאורה והתלבושות, התאורה ואמנות המשחק. מהציור שאל הקולנוע את הקומפוזיציה והמסגרת ומהמחול את הביטוי הבלתי מילולי של הגוף האנושי ואת הכוריאוגרפיה לשם יצירת דרמה.

אחד המרכיבים המרכזיים בקולנוע הוא פס הקול ובמיוחד המוזיקה. כבר בתקופת הקולנוע האילם חשו היוצרים את הצורך בפס קול המלווה את התמונה הנעה. כבר בימים הראשונים של הקולנוע נמצאו פסנתרנים ואפילו תזמורות מלאות שליו את הקרנות הסרטים האילמים. עם המצאת פס הקול, בשנת 1929, הפכה המוזיקה למרכיב המרכזי של פס הקול לצד הדיאלוגים והפעולות הקוליים. המוזיקה משרתת את התמונה הויזואלית, נותנת לתמונה את העומק הרעיוני והרגשי, תומכת בסיפור הסרט, עוזרת לצופה לחוש במתח של הסיפור ולמעשה היא עוד אלמנט משמעותי בחוויה הרב חושית המלווה צפייה בסרט. בפסטיבלים לקולנוע ברחבי העולם מתקיימים לעיתים קרובות הקרנות של סרטים אילמים בליווי ביצוע חי של פסנתר או אפילו תזמורת מלאה. עשייה זו היא אתגר גדול למוזיקאים כמו גם חוויה ייחודית לאוהבי קולנוע.

על פי רוב הפסקול אינו זוכה לתשומת הלב הראויה לו אך למעשה יש לו חשיבות רבה מאוד ביצירה הקולנועית. הפסקול מציג ומבהיר תכנים ומשמעויות, מבליט פרטים חשובים, מסייע לאחזות היצירה ולמימוש הפוטנציאל הריגושי של חומרי הסיפור.

בשלושת העשורים הראשונים לקולנוע – עידן הסרט האילם – התפתחו אופני מבע מגוונים. המבע היה חזותי, מבוסס על צילומים ועריכה. ככל שהקולנוע האילם התפתח, צומצמו הכיתוביות, למרות שניתן לומר שהצפייה בסרטים באותה תקופה לא היתה חוויה "אילמת", שכן ההקרנות באולם לוו בנגינת תזמורת או פסנתרן.

הסרט האילם מוערך כיום כסוג של ביטוי אומנותי העומד בפני עצמו ולא תוצר נחות בגלל מגבלות טכניות. הדחף הגדול לפיתוח הפסקול לא נבע משיקולים אומנותיים. אחד מהאולפני הגדולים - האחים וורנר – בקשו לחזק את מעמדם בעקבות המצאה חדשה – קול בראינוע. העידן החדש של הסרטים המדברים החל בשנת 1927 בסרט "זמר הג'אז" של האחים וורנר. התקופה הראשונה של הסרטים המדברים התאפיינה בהצלחה מסחרית. החידוש המהפכני גרר אחריו מגבלות הפקה חמורות. הקלטת הקול ופעולת הצילום היו צריכים להיעשות באותו זמן. צרוף הפסקול היה כרוך בקשיים טכניים גדולים. בהתחלה היה קשה להתאים את הקול לתמונה – סינכרוניזציה (התאמה).

המצבים המשעשעים שנוצרו עקב הטכנולוגיה החדשה היו הבסיס למחזמר (ז'אנר שנולד עם צרוף הקול לקולנוע) "שיר אשיר בגשם". הסרט מציג כוכבת פופולארית של הסרט האילם המתקשה להסתגל לעידן החדש. היא שוכחת לדבר לתוך המיקרופון ולבסוף נאלצים להחביא אותו במחשוף שמלתה. קולה הצווחני הופך את הסצנות הדרמטיות שהיא משתתפת בהן למגוחכות עד כדי כך שהאולפן נאלץ לשכור שחקנית ש"תשאיל" את קולה לכוכבת.

כיום משתמשים במוטות ארוכים שמקרופון ההקלטה ממוקם בהם והם אינם נראים בתמונה –
"בומים" - booms

כיום מרביתם להפריד בין ההקלטה לציילומים. תהליך ההקלטה כולל את כל מרכיבי הפסקול:
דיבור, מוסיקה ואפקטים שונים (קולות ירי, טריקת דלתות, חריקת מכונות וכל רעשי
הסביבה...). ישנם רעשים שמשתמשים בהם בהקלטות מוכנות או שמאלתרים חיקויים אמיתיים
(המראות מטוסים, עצירה חדה של מכונות וכו'). ישנם קולות הנראים על המסך on screen
וקולות שנמצאים מחוץ למסך off screen. אפקטים קוליים יכולים לעורר פחד בסרטי אימה.
אנו נוטים לפחד ממה שאיננו רואים ומכאן מגיע השימוש בקולות מחוץ למסך. קול חריקת
דלת יפחיד יותר מאשר אם נראה מישהו מתגנב דרכה.

השחקנים עצמם מוסיפים את קולותיהם לקטעים המדוברים תוך כדי צפייה בחומר המצולם
ובתאום מוחלט עם תנועות השפתיים שעל המסך. טכניקה זאת מנוצלת גם להפקת דיבוב –
העברת הטקסט משפת המקור לשפה אחרת. בארופה הסרטים מדובבים לשפת המדינה ואין
תרגום בתחתית המסך.

מרכיבי הקול מוקלטים בערוצים שונים וכך ניתן לשלוט בפסקול בצורה מלאה. כך דיאלוג
חשוב יכול להתנהל ברחוב עירוני סואן או בעיצומו של קרב יריות ובכל זאת הצופים ישמעו
אותו בבהירות. אם לצלילים מסויימים ישנה חשיבות דרמטית רבה (שעון המתקתק לקראת...)
הם ישודרו בעוצמה רבה יותר על גבי הפסקול.

מוזיקה

שילוב המוזיקה בקולנוע מקנה לה תוכן ויוצר קשר של סיפור בינה ובין מה שמתרחש על
המסך. לעיתים המוזיקה מהווה גורם עיקרי בסרט לצד התמונה והסיפור, ולעיתים חשיבותה
אף רבה יותר (כמו בסרטי המיוזקלס). המוזיקה מוסיפה הרבה אווירה לסרט, מעצימה את
האפקטים הדרמטיים של רגעי מתח, אהבה, פחד וכו'. המוזיקה יכולה גם לאפיין דמויות
לעומק (דרך טעמן המוזיקלי), לציין התפתחויות חשובות בעלילה, ולעיתים להיות אף העלילה
עצמה.

אפשר לכתוב מוזיקה במיוחד לסרט (הסנדק, העוקץ, הטוב הרע והמכוער, שיר אשיר בגשם,
סיפור אהבה ועוד רבים וטובים אחרים) וכך להתאים אותה לצרכיו, ואפשר להתבסס על
יצירות קיימות ולנצל לצורכי הסרט את האסוציאציות שהן מעוררות כגון סרטי נוסטלגיה
(אסקימו לימון, אמריקן גרפיטי, החתונה של החבר שלי) וכו'.

מוזיקה יכולה החל מכותרות הפתיחה לשמש מעין הקדמה המרמזת על אופי הסרט. היא יכולה
לאותת על העתיד לבוא. היצ'קוק ליווה לעיתים קרובות קטע תמים לכאורה במוזיקה
"עצבנית" התראה לקהל שיהיה דרך למתקרב.

מוזיקה יכולה לספק גם ניגוד אירוני. במקרים רבים קטטה או פעולה אלימה אחרת יכולה
להיות על רקע מוזיקה רגועה כדי להעצים את הסצנה (הטוב הרע והמכוער).

לעיתים תפקיד המוזיקה הינו להדגיש את הדיבור, ובעיקר לחזק את הדיאלוגים. מאות סצנות
אהבה בוצעו לקול כינורות מייבבים, אך חלקם ייזכרו כמרגשים לעד.

דיבור

הדיבור כולל את דברי השחקנים – **מונולוג, דיאלוג, וקריינות רקע** (השכיחה לרוב בסרטי תעודה). בסרטי עלילה הדיבור הוא מרכיב מרכזי ביצירה. המילים מביעים רעיונות או נושאים, מניעות את העלילה ומהוות מפתח להבנת אפיון הדמויות, מצבן הנפשי ומערכות היחסים ביניהן. בישראל למשל, ניב הדיבור יכול לרמוז על המוצא העדתי. הנטייה בקולנוע להציג דמויות מציאותיות ואמינות. מלל רב נתפס כמאולץ ולא אמין, ולכן מעדיפים להימנע מעודף דיבורים ולהשלים את הנאמר בהבעות פנים ותנועות גוף.

דיאלוג – רוב הדיבורים בקולנוע הם במתכונת של דיאלוג. ההבדל העקרוני בין דיאלוג בקולנוע ובין דיאלוג בחיים הוא ערכו הדרמטי. כל שיחה בין דמויות בסרט עלילתי משרתת מטרת בדרמה, כגון אפיון הדמויות, חשיפת מצב רוח בסרט, הגדרת היחסים, בניית מתח או עימות בין דמויות, גילוי אינפורמציה המשרתת את העלילה וכו'. מבחינת הדמויות הדיבור נועד כדי להשפיע על הזולת, רכישת אמון, גרוי לאהבה, רצון להשפיל, לנקום וכו'. כל זה קיים גם במציאות אך בקולנוע הדברים מחודדים פי כמה וכפופים לתבנית מארגנת.

מונולוג – דיבור יחיד. הדמות מדברת אל עצמה או אל הקהל. הסרט הרומן שלי עם אנני מתחיל במונולוג מול הצופים לפני המצלמה – פנייה ישירה. זהו מונולוג שלא מקובל בקולנוע. יש כאן מעין בקשה לסמפטיה מהצופים.

סרטיו השונים של וודי אלן "הרומן שלי עם אנני".

קול על – Voice over דמות שאנו שומעים את מחשבותיה והגיגיה בלי לראות אותה מדברת. ניתן למצוא שימוש בקול על כדרך למסור את הסיפור מנקודת המבט של דמות מסוימת. בדרך כלל מרבה קולו של המספר להופיע בתחילת הסרט שכן אז הוא נחוץ לתיאור הרקע של הסיפור ולמסירת פרטים על הדמות (שליחות קטלנית 2, "הרומן שלי עם אנני").

קריינות רקע – טכניקה האופיינית בעיקר לסרטים דוקומנטריים. תפקידה לדווח ולעיתים גם לפרש ולהביע עמדה שיוצרי הסרט מבקשים להציג לצופים. סרטי התעודה מבוססים בדרך כלל על הימרה למסור עובדות אמיתיות. לכן התפתחה נטייה לאמץ דיבור הנשמע אובייקטיבי, סמכותי ואמין בעיני הצופים ("בית שאן סרט מלחמה", פתיחת "האזרח קיין").

לעיתים קרובות המונולוג הוא מבע פנימי של דמות בתוך סיפור הסרט, ואילו הקריינות יוצרת קשר ביען היוצר לצופים, החורג ממסגרת סיפור העלילה. לפיכך סרטי עלילה בדיוניים המקפידים על אשליית המציאות הנבנית בסרט, מקפידים להימנע ממנה כשם שהם נמנעים מפנייה ישירה של הדמות אל קהל הצופים שמהווה מעין יציאה מהעולם הפנימי של הסרט אל אולם הקולנוע ומאפשרת לכוון את תשומת הלב של הצופים לדרך חשיבה מסוימת.

רעשים ואפקטים קוליים שונים

אחד המרכיבים הבסיסיים בעולם הצלילים של הסרט הוא הרעשים הטבעיים של הסביבה: הקולות הנשמעים ברחוב עירוני סואן, רחשי גלי הים, רחשי היער וכו'. מלבד רעשי רקע אלו, נשמעים צלילים אחרים, הנובעים במישרין מארועי הסיפור: טריקת דלתות, שקשוק של כלי אוכל, חריקת גלגלי מכוניות, קולות ירי וכו'.

הרעשים המגיעים מן הסביבה מעניקים מלאות ריאליסטית למציאות הסרט (שהינה עולם בדיוני בפני עצמו). רעשים אלו עשויים למלא עוד תפקידים: קידום העלילה (הדמויות יכולות להגיב על רעש פתאומי), אפיון הדמויות (דמות יכולה להיתפס כפחדנית כי נבהלת מכל רעש סביבה), העצמת או הקטנה מקום (מוזיקה שלווה ושקטה בכפר, קופצנית בעיר) וכו'. טונים גבוהים משמשים ברגעי מתח, בעיקר לפני השיא ובמהלכו, ואילו קולות שקטים עושים עלינו רושם עדין, הססני ולעיתים קרובות חלש.

Off screen - מקור הקול מצוי מחוץ לגבולות הפריים ולכן שומעים אותו אך לא רואים אותו. אפקטיים קוליים יכולים לעורר פחד בסרטי אימה ובמותחנים. אנו נוטים לפחד ממה שאיננו יכולים לראות, ולכן במאים ישתמשו לעיתים בקולות שמחוץ למסך כדי לעורר מתח. קול דלת חורקת בחדר חשוך יכול להיות מפחיד יותר מאשר תמונה שבה נראה מישהו המתגנב דרך הדלת ובה היא נפתחת וחורקת - **On screen** - מקורו של הקול בחלל המצוי בגבולות הפריים (מקור הקול נראה בפריים).

כאשר תהליך הקלטת הרעשים והאפקטים נעשה בנפרד מהצילומים, יוצרי הפסקול צופים בתמונות הסרט ומפיקים את הרעשים המתבקשים מהתוכן. לעיתים הרעשים מופקים בצורה מלאכותית. אחת הדוגמאות לתחבולת פס הקול מצוייה בסצנת האמבטיה של הסרט "פסיכו" שבה נשמעות זעקות הנרצחת בסדרה של צילומים גבוהים וחדים המזכירים צווחות ציפורים. את הצלילים הללו המשתלבים בצעקות הצופים במהלך הסצנה חיבר אחד מגדולי מלחיני הקולנוע - ברנרד הרמן - ובצעה אותם תזמורת של כלי קשת.

הופעת הפס קול ציינה אמנם את קיצו של הסרט האילם, אך גם יצרה מודעות חדשה לחשיבותו הדרמטית של השקט. השתיקה המעיקה בין שתי דמויות, או הדממה המתוחה לפני קטעי השיא הממחישה את הביטוי "השקט שלפני הסערה". דממות מסוג זה יוצרים בקולנוע על ידי צמצום כל הצלילים שעל גבי הפסקול והשמעת הרחשים של הסביבה בלבד, כגון רשרוש עלים, רעשים עמומים של מכוניות רחוקות, וכו'. ברגעים אלו הפסקול כמעט ואינו קיים ונוצר אפקט של דממה מעיקה המרכזת את תשומת הלב בתמונה ויוצרת צפייה דרוכה לקראת הבאות.

את הניגוד בין ההתרחשות החזותית שצפוי שתהיה מלווה בקולות, ובין הפסקול הכמעט דומם, מרבים להציג בצילומים איטיים (Slow motion). התנועה האיטית והשקט מאפשרים לרכז את תשומת הלב בהתרחשות ולהבליט את חשיבותה הדרמטית.

היחסים בין הצליל לתמונה

סאונד סינכרוני – התאמה בין מה שרואים למה ששומעים.

סאונד א-סינכרוני – היעדר התאמה בין הצלילי למקורו (סצנה מתוך "שיר אשיר בגשם" בה יש חוסר סינכרוניזציה בין מה שנראה כדברי השחקנית ומה שנשמע בפועל – קולו של השחקן).

סאונד דיאגטי חיצוני – סאונד שמקורו בעולם הבדיוני שהסרט מציע – קול של מכונית נוסעת, או מוזיקה הבוקעת מתוך מכשיר רדיו הנמצא בחדר שבו הגיבורים נמצאים.

סאונד דיאגטי פנימי – סאונד תודעתי פנימי של דמות מהעולם הבדיוני של הסרט. הצופים יכולים לשמוע אותו, אבל הדמויות האחרות לא. כאשר דמות נזכרת ברעשים או אפקטים זה סאונד דיאטי פנימי ולא חיצוני.

סאונד אקסטרא דיאגטי – סאונד שמקורו מחוץ לעולם הבדיוני (דיאגטיס) של הסרט (למשל מוזיקה רומנטית הנשמעת ממקור שאי אפשר לשייך אותו לסרט).

מוזיקה דיאגטית – לכל סרט קיימת המציאות של הסרט. מוזיקה מתוך העולם המציאותי של הסרט (המהווה עולם בדיוני לכשלעצמו) הינה מוזיקה דיאגטית.